

Eötvös Károly:
AZ UTOLSÓ PALÁSTHY

Az én falumról s az én ősömről szól ez a kis történet.

A Nagy-Mezőn levő birtokomon keskeny út vezet keresztül. A birtok a határon fekszik s az út, amint kiér belőle, a szomszédos Fehérvármegyébe lép át. A határnál áll a Hármashalom; emberkézhányta kerek domb egymás mellett mind a három. Kúpját a kakukkfű, árkat a vad szederinda lepi el. Századok óta áll ott a Hármashalom.

Már kis gyermekkoromban hallottam a vén gulyástól, a vén Basa Szentétől, mikor rámutatott a Hármashalomra:

– Itt halt meg az utolsó Palásthy.

Hogy ki volt az az utolsó Palásthy s mikor halt meg és miért halt meg itt a Hármashalmon, azt már nem mondta a vén Basa Sente. Azt megtudtam én s elmondom röviden s egyszerű hűséggel.

Palásthy Boldizsár a mi fölséges fejedelmünknek, Rákóczi Ferencnek volt vitézlő lovas hadnagya. Ott szolgált Béri Balogh Ádám csatáiban, de utoljára túl a Tiszára is elkerült és ott volt az ecsedi láp partjánál, mikor Majténynél feloszlott az utolsó kuruc lovas tábor. Onnan indult hazafelé s bizony esztendőbe telt, mire a sok bujdosó s útközben való atyafi látogatáson keresztül haza érkezett túl a Dunára, Mezőszentgyörgyre.

Mentéjéről minden szőr levásott, dolmányának minden zsinórja foszladozott, csizmája se sárgaszínű volt már, hanem egérszínű, tarsolyán se volt meg a címer, már a fegyvereit is elhagyogatta imitt-amott, kit készpénzért, kit zálogban. Csak egy kurta nyelvű fokos volt minden kezbelije. Csak a lova győzte még egy kissé.

Így érkezett haza.

Birtokait rég felosztották már Pál bátyja és Ádám öccse maguk között. Nem is csoda. Tíz esztendő alatt csak egyszer látták, ez is régen volt: 1707-ben volt, mikor a labancok elpusztították a vidéket és felgyújtották a falut, amint Béri Balogh generális maga előtt hajtotta őket. Ekkor egy napra otthon termett Boldizsár úr is. Szívesen látták, de bizony csak sátor alatt, mert a ház még füstölgött s abban fejet le nem hajthatta. Másnap elment csapatjával s ettől kezdve csak holt híre szállongott haza testvéreihez s öreg édesanyjához.

De hát elvégre hazaérkezett.

Édesanyja és testvérei ott laktak a napnyugati részen a fűzfák alján abban a házban, melyet ma Márkus-háznak nevez a falu népe. Szívesen látták a bujdosó testvért, rokont és atyafit mind az egész atyafiság. De hát még a jó édesanyja, mennyit sírt az, hányszor összeölelte, csókolta nagy örömeiben! El sem lehet azt mondani.

Pál bátyja és Ádám öccse másnap már előhozakodtak a birtok felől s atyafiságos jó szívvel ajánlották föl neki az igazságos osztályt.

– Majd ráérünk arra még, – szól Boldizsár. – Táborhoz szoktam én gyermekkorom óta; meglehet, nálatok maradok, édes bátyám; az is meglehet, átveszem a

jussomat és bele ülök; – de most hadd nyugszom ki magamat, hadd szokjam meg köztetek, majd meglátjuk, mit csinálunk.

Telt az idő. Két tél, két nyár elmúlt már s Boldizsárnak még mindig nem jött meg a kedve a gazdasághoz. De nem is volt nagy kedve semmihez sem. Amilyen hírek szállingóztak: azok inkább búsították, mintsem vidították. A labanc lett az úr mindenfelé. A szegény kurucoknak hallgatni kellett. Dicsőséges fejedelméről se tudott bizonyosat. Megkínálták várnagysággal, de mikor bement a székvárosba körülnézni, az alispán azzal fogadta:

– No, öcsém, most már még csak emlegetni se szabad ám neked a pártütő fejedelmet.

Mit szólhatott volna erre? Isten megáldja, vicispán urambátyám, nem várnagynak való ember vagyok én. Lovára ült, hazakocogott s leült az udvaron levő nagy szilfa alá búsulni.

1715-ben a vármegye közgyűlésére többen bementek a székvárosba, Veszprémbe. Radó István, Baditz Zsigmond, Perczel Sámuel – mind rokonok s bement velük Pál bátyja is.

Mikor hazamentek, azt mondja Pál Boldizsárnak:

– Édes Bódi öcsém, most már igazán vigyáznunk kell a beszédünkre. A vármegyén kihirdették a törvényeket. Az országgyűlés kimondta, hogy a fejedelem csak pártütő volt s a hazának és a szabadságnak csak gonosz ellensége volt s aki megemlékezik róla, vagy levelet ír hozzá, vagy hírt keres róla: az maga is pártütő s fejével és jószágával játszik.

Boldizsár nagy felháborodással hallotta ezt a szót és azután a fejét csóválta.

– Nem lehet az, édes Pál bátyám. Nem lehet az országgyűlésen annyi kutyahitű ember. Ha pedig egy ember volt is igaz hittel az országgyűlésen: halálnak kellett ott ilyen végzésre történni.

– Már édes Bódi öcsém, én csak azt mondom, amit én hallottam.

Nem nyugodott meg e beszéden Boldizsár. Elment Radó Istvánhoz, Baditz Zsigmondhoz és Perczel Sámuelhez, megkérdezve azokat is. Szakasztott azon módon beszéltek, amiként Pál bátyja.

Felnyergelt, lóra ült, átkocogott Berhidára a szolgabíróhoz. Megkérdezte azt is. Az se mondhatott egyebet.

Bement a városba az alispánhoz. Megkérte, mutassa meg neki azt a törvényt. Az alispán meg is mutatta, el is olvasta, meg is magyarázta.

Boldizsár ekkor két kezébe vette a törvényt, két szemével megnézte a király pecsétjét és aláírását s két villogó szemével maga olvasta el azt a törvényt. És midőn végére ért: két égő szeméből kicsordultak a nehéz könnycseppek s végig folytak remegő arcán, összeszorított ajkán s fekete nyalka bajuszán. Letette a papírost s két kemény öklét mellére szorítja, hogy onnan ki ne törjön a keserű zokogás hangja. Időbe telt, míg az alispánhoz szólhatott.

– Igazság van ebben a törvényben, urambátyám?

Az alispán öreg ember volt s tanult ember. De amint nézte az ifjú kurucot s meghallotta ezt a szót: az ő szemébe is könnyek gyülekeztek.

– Ne kérdezz, édes öcsém, én már öreg ember vagyok, én erre a kérdésre meg nem tudok felelni.

Boldizsár a menteujjával megtörülte arcát, elkövetkezett az alispántól, lova oda volt kötözve a bástyához, eloldozta, felült rá és hazament.

Ez a nap volt a karácsony előtt való nap. Köd volt, dér volt, mire hazaért.

Szótlanul ette meg a karácsonyesti vacsorát. Nem igen váltott szót azzal a három-négy atyafirokonnal sem, ki vendég gyanánt tölté ott a fele éjszakát. Hanem amint az étkezésnek vége volt, odament az édesanyjához, megcsókolta kezét és ajkát s e szavakat mondá:

– Édes lelkem, jó anyám, szeretett testvéreim s rokon atyafiak! Elbujdosom. Búbánatos szívvel válok el tőletek, de el kell válnom. Az én dicső és fölséges fejedelmem idegen népek közt bujdosik, hír se jön onnan, szellő se jön onnan. Én fölkeresem, az ő hűségére esküdtem, érte élek, érte halok. Országgyűlés törvényt hozott, fejével játszik, ki hű marad hozzá. Én fölkeresem a világ végén is. És megmondom neki, hogy mi hívek vagyunk hozzá. Fejünkkel, jószágunkkal parancsol a törvény, de szívünkkel, lelkünkkel az övé vagyunk. És én az övé maradok. Édes, jó testvéreim, üljetek bele ősi örökségtekbe s az én Istenem áldása legyen tiveletek. És verje meg az igaz Isten, akik azt a törvényt hozták. Holnap még veletek leszek Istennek házában és azután bocsássatok el engem az én utamra.

A rokon atyafiak némán maradtak. Ádám, az ifjabbik testvér, sírva fakadt. Pál, az öregebb testvér, azt mondotta: „Meghábtorodtál, Bódi öcsém.” Hanem az édesanyja magához ölelte Boldizsárt, omló könnye végig folyt annak széles mellén, és zokogva azt mondotta:

– Nem eresztelek, lelkem jó fiam. Én vagyok a te szülőanyád. Én nem engedem, hogy elhagyj engem és elhagyd a te házat.

– Hejh, édes lelkem, jó anyám! Ahol a szabadság van, ott van az én hazám s az én bujdosó fejedelmem mellett van az igaz magyar szabadság.

De nem használt ez a szó a rokon atyafiaknak. De az ő sírásuk sem használt Boldizsárnak.

Karácsony első ünnepének reggelén korán fölkelte. Lovát, lószerszámát rendbe hozta. Istentisztelet után együtt étkezett anyjával és testvéreivel. Étkezés után megcsókolta, megsiratta valamennyit, lóra pattant s elindult kelet felé, a Hármashalom felé.

Testvérei, síró anyja kocsin elkísérték a Hármashalomig. Ott megálltak. Boldizsár még egyszer leszállt a lováról, még egyszer összecsókolta szeretteit. Még egyszer felállt a halmok egyikére s szétnézett a vidéken.

– Mikor jössz vissza, lelkem-fiam?

– Visszajövök, édes lelkem, jó anyám. Esztendőre vagy kettőre, karácsony napjára megint itt leszek a Hármashalomnál.

Lovára ült. Elvágatott. Elnyelte a köd és sötétség.

... Csak az az utolsó szava ne lett volna.

Ha fordult az esztendő, ha jött a karácsony, jó édesanyja kiment a Hármashalomhoz. Várta bujdosó fiát. Ő akarta először meglátni.

Néhány évig elkísérték fiai, azután az unokái. Ha vihar fútt, ha fergeteg dúlt, ha csikorgott: az öreg anya mindig ott volt.

Sok esztendő telt már el. 1735-ben már gyöngé volt, már beteg volt az édesanya. Az ágyat nyomta hetek óta. Egyszer azt álmodta, hogy hazajött a bujdosó fia, látta jönni messziről, a tarnócai mezők felől fiatalon, délcegen, sárga lovon, fényes öltözetben.

Karácsony reggelén üres volt a beteg anya ágya. Hiába keresték a ház körül, a faluban. Nem találták.

Fölkelt a halálos beteg, felöltözködött, amikor senki sem látta, kivánszorgott a Hármashalomhoz. Ott elhagyta az erejét, s lerokkadt az egyik halom oldalára.

Szél fúj, csikorgó hideg volt, hordta a havat a fergeteg. De az anya meglátta a fiát messziről, amint jött fiatalon, délcegen, sárga lován, fényes öltözetben. Még hallotta is, amint elkiáltotta: Édesanyám, édes jó anyám!

Pedig nem jött senki.

Csak sötétség jött. Varjak repültek lomhán a falu felé, vadludak suhogtak fent a Balaton felé. Csak a szél süvöltött.

Ott találták meg az anyát holtan, hidegen, azon a halmon, melyen utoljára állott bujdosó fia, oda volt borulva utolsó lábnyomára s oda volt fagyva hulló könnye!

(1903)